

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

Н. Є. Герасімова

***Вікова та педагогічна
психологія:
самостійна робота студента***

ЧЕРКАСИ - 2026

УДК 159.992.6+37.015.3] (075.8)

Г-37

Рецензенти:

С. М. Аврамченко – кандидат психологічних наук, доцент, завідувачка кафедри прикладної психології. Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

А. А. Балицька – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри загальної та медичної психології Черкаської медичної академії

*Рекомендовано до друку засіданням кафедри педагогіки і психології Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
(протокол №1 від 26.08.2026 р.)*

Н. Є. Герасімова

Г-37

Навчально-методичний посібник «Вікова та педагогічна психологія: самостійна робота студента» – Черкаси: ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2026. – 62 с

Посібник сприятиме формуванню у студентів ЗВО навичок самостійної роботи, а також виробленню в них дослідницького підходу до вивчення психологічних дисциплін.

УДК 159.992.6+37.015.3] (075.8)

© ЧНУ ім.Б.Хмельницького, 2026

© Н.Є. Герасімова, 2026

Зміст

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА	4
Розділ I. МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ	5
Розділ II ВИМОГИ ДО НАПИСАННЯ КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ	9
Розділ III РЕФЕРУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	16
Розділ IV ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ	20
Розділ V КОРОТКИЙ ТЕРМІНОЛГІЧНИЙ СЛОВНИК	40
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	53
ДОДАТКИ	58

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Навчально-методичний посібник містить завдання для самостійної роботи студентів з дисципліни “Вікова та педагогічна психологія” відповідно до програми вивчення дисципліни. Організація роботи студентів, передбачає ведення словника психологічних термінів з кожної теми, підготовку відповідей на контрольні питання та завдання, занотовування наукових літературних джерел, а також розв’язання проблемних ситуацій та творчих завдань.

Мета самостійної роботи – закріпити теоретичні знання в межах програмного змісту дисципліни, розвинути вміння застосовувати ці знання для аналізу конкретних вікових психологічних феноменів та педагогічних ситуацій. Питання для самоконтролю передбачають активізацію у студентів знань з попередніх тем курсу, уміння відстежувати закономірності та фактори, які характеризують та зумовлюють вікову динаміку розвитку психіки, формування вміння обґрунтовувати з психологічних позицій методи виховання та навчання людей різного віку. Творчі завдання передбачають розвиток вміння застосовувати здобуті теоретичні знання для аналізу теоретичних і прикладних проблем вікової психології.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

Тему контрольної роботи варто вибирати самостійно, керуючись своїми інтересами, досвідом і наявними матеріалами. Цьому вибору має передувати детальне ознайомлення з посібником загалом. Це допоможе усвідомити його структуру, закладену в ньому навчальну інформацію. Вибрану тему треба обов'язково погодити з викладачем під час сесії, продумати й обговорити з ним план виконання завдання, дібрати літературу. Структура контрольної роботи залежить від її характеру. Контрольна робота дослідницького характеру вимагає короткого теоретичного вступу й опису використаної методики, після чого подається й аналізується фактичний матеріал, формулюються лаконічні й посутні висновки. Протоколи, анкети, записи щоденника та інші вихідні й ілюстративні матеріали обов'язково виносяться в додатки. Студентам заочної форми навчання, які не працюють учителями в загальноосвітній школі, рекомендується виконувати завдання, пов'язані з нею. Це сприятиме якнайшвидшому залученню їх до вчительської професії. Необхідною складовою контрольної роботи, якою завершується її оформлення є правильно укладений список використаних джерел. Це елемент бібліографічного апарату. Він містить усі потрібні бібліографічні відомості про джерело й розміщується після

висновків. Такий список становить одну із суттєвих частин контрольної роботи, що відбиває самостійну творчу роботу її автора і свідчить про науковий рівень проведеного дослідження. Джерела можна розміщувати в списку одним із таких способів: у порядку появи посилань у тексті (найзручніший для користування), в алфавітному порядку прізвищ перших авторів або заголовків, у хронологічному порядку. Бібліографічний опис джерел складають відповідно до чинних стандартів з бібліотечної та видавничої справи:

В Україні сьогодні діють два основні паралельні стандарти для оформлення бібліографії, і вибір залежить від вимог конкретного закладу чи видавництва:

1. Національний стандарт ДСТУ 8302:2015

Це головний український стандарт для бібліографічних посилань. Він є сучаснішим і значно простішим за свого попередника (ГОСТ 7.1-2003). Дозволяє замість знака «крапка й тире» (. –) ставити просто крапку. Назви решіток, серій та деякі інші елементи можна скорочувати менш жорстко.

Приклад (книга одного автора): Ковальчук О. М. Основи менеджменту : підручник. Київ : Ліра-К, 2021. 320 с.

2. Міжнародні стилі (за вимогами МОН України)

Для дисертацій та наукових публікацій Міністерство освіти і науки України офіційно дозволило використовувати світові стилі оформлення (наказ МОН № 40). Вони є

обов'язковими, якщо стаття подається у видання, що індексуються в Scopus або Web of Science.

До найпопулярніших належать:

- APA style (American Psychological Association) – переважно для суспільних наук (психологія, соціологія, економіка).
- MLA style (Modern Language Association) – для гуманітарних наук (літературознавство, філологія, культурологія).
- Chicago style (або Turabian) – універсальний, часто для історії та мистецтва.
- Harvard style – поширений у європейських університетах для всіх дисциплін.

Що саме вимагають ці стандарти?

- Чітка структура: Опис мусить містити обов'язкові зони: Автор(и) → Назва → Відомості про видання (підручник, переклад тощо) → Вихідні дані (Місто, Видавництво, Рік) → Обсяг (кількість сторінок).
- Розділові знаки як код: Скісні риски (/ або //), двокрапки, квадратні дужки мають технічне значення. Наприклад, одна скісна риска / відділяє назву книги від її авторів чи редакторів, а дві // в ДСТУ вказують, що стаття є частиною більшого збірника чи журналу.
- Обов'язковість DOI та URL: Для електронних джерел стандарт вимагає вказувати не просто посилання, а й дату звернення до сайту (наприклад: Дата звернення:

8.07.2026), а для наукових статей – цифровий ідентифікатор DOI (Digital Object Identifier).

Дотримання стандартів забезпечує ідентифікацію джерела. Якщо опис зроблено правильно, будь-який інший науковець або автоматизована система (наприклад, Google Scholar) зможе миттєво знайти цю книгу чи статтю в бібліотечному каталозі чи в інтернеті.

Відомості про джерела, які включені до списку, необхідно подавати згідно із встановленими зразками. Терміни представлення контрольної роботи на кафедрі визначено графіком міжсесійних занять. З усіх питань, що виникають у ході виконання, студенту треба звертатися до викладача. При складанні заліку необхідно мати під рукою перевірену контрольну роботу разом із рецензією. Контрольна робота пишеться від руки чи подається в комп'ютерному наборі. Першою сторінкою роботи є титульний аркуш (див. додаток А).

РОЗДІЛ 2

ВИМОГИ ДО НАПИСАННЯ КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ

Розкриття змісту контрольної роботи слід починати з визначення сутності й ролі досліджуваного явища. Далі треба сформулювати мету дослідження, описати застосовану методику, а потім викласти фактичний матеріал, що включає в себе опис, таблиці, графіки, і провести його аналіз. Після цього необхідно зробити висновки. Наприкінці слід зазначити використану літературу і додати робочі матеріали – записи в щоденниках спостереження, протоколи, тощо.

2. 1. Теми контрольних робіт

Тема 1. Предмет вікової психології

- 1.1. Предмет, метод, структура вікової психології.
- 1.2. З історії вікової психології.
- 1.3. Методи вікової психології.

Тема 2. Проблема психічного розвитку дитини

- 2.1. Специфіка психічного розвитку дитини.
- 2.2. Основні теорії психічного розвитку дитини. Історичний аналіз поняття "дитинство".
- 2.3. Дитинство як предмет науки
- 2.4. Стратегії дослідження психічного розвитку дитини.
- 2.5. Вікова періодизація.

Тема 3. Концепція Д.Б. Ельконіна. Період дитинства

- 3.1. Криза новонародженості.
- 3.2. Психологія немовлячого періоду.
- 3.2. Ранній вік (2-3 рік життя).
- 3.3. Криза трьох років.
- 3.4. Дошкільний вік.

Тема 4. Переборювання біогенетичних підходів щодо дослідження психіки дитини

- 4.1. Біогенетичний принцип у психології.
- 4.2. Нормативний підхід у дослідженнях дитячого розвитку.
- 4.3. Ототожнювання учіння та розвитку.
- 4.4. Теорія трьох ступенів розвитку.
- 4.5. Концепція конвергенції двох чинників дитячого розвитку.
- 4.6. Підходи до аналізу внутрішніх причин психічного розвитку дитини.

Тема 5. Психоаналітичні теорії дитячого розвитку

- 5.1. Теорія З. Фрейда.
- 5.2. Розвиток класичного психоаналізу у роботах А. Фрейд.
- 5.3. Епігенетична теорія розвитку особистості Е. Еріксона.

Тема 6. Молодший шкільний вік

- 6.1. Психологічна готовність дитини до шкільного навчання.
- 6.2. Криза семи років
- 6.3. Загальні психологічні особливості молодших школярів.
- 6.4. Розвиток пізнавальних процесів у молодших школярів.

Тема 7. Психологія особистості підлітка

- 7.1. Загальна характеристика підліткового віку.
- 7.2. Розвиток вищих психічних функцій у підлітковому віці.

7.3. Соціальна ситуація особистісного зростання сучасного підлітка.

Тема 8. Підлітків вік у світлі різних концепцій

8.1. Вплив історичного часу.

8.2. Класичне дослідження кризи підліткового віку.

8.3. Нові тенденції у вивченні пілітків (Л.С. Виготський, Д.Б. Ельконін, Л.І. Божович)

Тема 9. Психологія ранньої юності

9.1. Соціальна ситуація розвитку старшокласників.

9.2. Розумовий розвиток у старшому шкільному віці.

9.3. Проблеми сенсу життя в ранньому юнацькому віці.

Тема 10. Вік дорослості

10.1.Психосоціальний розвиток дорослих.

10.2. Розвиток психічних процесів у період дорослості.

10.3. Кризи віку дорослості.

Тема 11. Поняття про учіння

11.1. Історія психології учіння.

11.2. Види учіння та структура учбової діяльності учнів.

11.3. Процес засвоєння як зміст учбової діяльності учнів.

Тема 12. Теорії соціального учіння

12.1. Відхід від класичного біхевіоризма.

12.2. Виховання та розвиток.

12.3. Заохочення та догана як умови формування нової поведінки.

12.4. Роль наслідування у формуванні нової поведінки.

12.5. Дитина та дорослий.

12.6. Сім'я як чинник розвитку дитини.

Тема 13. Вчення Ж. Паже про інтелектуальний розвиток дитини

- 13.1. Етапи наукової біографії.
- 13.2. Ключові поняття концепції Ж. Паже.
- 13.3. Відкриття егоцентризму дитячого мислення.
- 13.4. Відкриття стадій інтелектуального розвитку дитини.

Тема 14. Л.С. Виготський та його школа

- 14.1. Зміна наукового світогляду.
- 14.2. Подальші кроки на шляху відкритому Л.С. Виготським

Тема 15. Ігрова діяльність, структура та розвиток

- 15.1. Соціальна природа рольової гри.
- 15.2. Зміни у структурі гри у зв'язку із розвитком мови.
- 15.3. Дослідження будови дитячої діяльності.
- 15.4. Педагогічне дослідження гри.

Тема 16. Учбова діяльність учнів як одна з форм учіння

- 16.1. Особливості оволодіння учнями учбовою діяльністю.
- 16.2. Вміння самостійно вчитися.
- 16.3. Неуспішність, її причини та запобігання.

Тема 17. Психологія навчання

- 17.1. Поняття про навчання та його психологічні механізми.
- 17.2. Психологічний погляд на дидактичні принципи.
- 17.3. Теорії навчання.

Тема 18. Психологічні основи змісту навчання

- 18.1. Класифікація навчання.
- 18.2. Моделі навчання.

18.3. Управління процесом навчання.

Тема 19. Психологія виховання

19.1. Загальне поняття про психологію виховання.

19.2. Предмет і завдання психології виховання.

19.3. Виховання як формування цілісної особистості.

Тема 20. Гуманізація виховання

20.1. Поняття про моральність.

20.2. Вікові аспекти виховання.

20.3. Психологічні особливості виховання дітей з асоціальною поведінкою.

Тема 21. Діяльність спілкування та її розвиток

21.1. Спілкування з дорослими у дітей перших семи років життя.

21.2. Розвиток сприйняття людини людиною.

21.3. Емпатія та рефлексія. Зворотній зв'язок у спілкуванні.

Тема 22. Психологія учителя

22.1. Гармонія особистості учителя.

22.2. Характеристика основних функцій та педагогічних умінь.

22.3. Моральна культура учителя.

Тема 23. Педагогічне спілкування

23.1. Сутність педагогічного спілкування.

23.2. Стили педагогічного спілкування.

23.3. Система педагогічного спілкування.

*Тема 24. Самовиховання як засіб професійної підготовки
учителя*

- 24.1. Роль самовиховання у формуванні особистості учителя.
- 24.2. Розумове самовиховання.
- 24.3. Самовиховання волі та характеру.

Тема 25. Педагогічний досвід та творчість учителя

- 25.1. Творчість вчителя у розв'язанні педагогічних задач.
- 25.2. Навчатися творчості.
- 25.3. Вивчення педагогічного досвіду.

*Тема 26. Я-концепція, самооцінка, стать, етнічне
походження та ідентичність*

- 26.1. Я-концепція та самооцінка.
- 26.2. Значення адекватної Я-концепції та самооцінки.
- 26.3. Формування позитивної Я-концепції.
- 26.4. Статус ідентичності.
- 26.5. Етнічна ідентичність.

Тема 27. Сексуальні цінності, поведінка, просвіта

- 27.1. Секс та його значення.
- 27.2. Протизаплідні засоби, захворювання, що передаються статевим шляхом.
- 27.3. Позашлюбна вагітність та аборти.
- 27.4. гомо сексуальність.
- 27.5. Знання по статевим питанням та просвіта.

*Тема 28. Соціальна адаптація, взаємовідносини,
побачення, позашлюбне співжиття, шлюб*

- 28.1. Дружні відносини.
- 28.2. Гетеросоціальність.

- 28.3. Побачення.
- 28.4. Позашлюбне співжиття.
- 28.5. Ранній шлюб та школи.

Тема 29. Освіта та школа

- 29.1. Як учень бачить свою школу.
- 29.2. Учитель середньої школи.
- 29.3. Навчальна програма.
- 29.4. Досягнення учнів та достроковий вихід зі школи.

Тема 30. Тютюн, алкоголь, наркотики - звичка та залежність

- 30.1. Наркоманія.
- 30.2. Тютюнокуріння.
- 30.3. Алкоголь та пияцтво.

РОЗДІЛ 3

РЕФЕРУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Мета цього розділу полягає в тому, щоб у загальних рисах ознайомити студентів з основною літературою з питань вікової і педагогічної психології та сучасними психологічними дослідженнями в цій галузі, а також дати окремі зауваження щодо реферування наукових праць. Усе це сприятиме розширенню наукового кругозору студента, підвищенню його теоретичної підготовки, формуванню самостійності мислення, виробленню необхідних навичок роботи із книгою.

Для реферування пропонуються монографії й окремі статті періодики, присвячені розмаїтим проблемам вікової та педагогічної психології.

При доборі літератури та її систематиці за темами автор реферату повинен охопити найважливіші напрями розвитку психології на сучасному етапі. Особлива увага має приділятися тим джерелам, які можуть надати допомогу вчителю в його практичній діяльності. Цю літературу рекомендується використовувати при написанні курсових, кваліфікаційних, дипломних та магістерських робіт, на гурткових заняттях, а також для розширення своїх знань у будь-якій галузі психології.

Поряд із дослідженнями загальних питань вікової та педагогічної психології студентам заочної форми навчання різних факультетів для реферування пропонуються наукові праці з урахуванням профілю їхньої підготовки.

Не всі запропоновані наукові праці рівнозначні за змістом й обсягом, тому можливий різний підхід до їх вивчення. Це може бути реферування відразу декількох наукових джерел різних авторів, що порушують одне й те ж питання, чи реферування одного джерела й навіть окремих його розділів. Проте, як тут краще зробити порадить викладач.

Вибору джерела для реферування мусить передувати детальне ознайомлення з переліком усієї літератури. Це, як уже

відзначалося в загальних методичних настановах – одна з умов виконання контрольної роботи.

З обраним джерелом рекомендується спочатку ознайомитися, переглянувши його розділи, підрозділи, ілюстративний матеріал, загальні висновки, додатки. Потім необхідно уважно й вдумливо прочитати те, що стосується теми реферату, виділяючи на полях чи на окремому аркуші паперу основні положення, вузлові питання. Далі варто осмислити зміст усієї роботи (чи її частини; параграфа, якщо мова йде про велику монографію) і коротко його записати. Дослівно рекомендується виписувати лише конкретні визначення, формулювання законів, іноді корисно записати один – два приклади для ілюстрування теоретичного матеріалу.

У тексті можуть траплятися незрозумілі місця. У такому разі варто прочитати його двічі, щоб домогтися повного розуміння матеріалу. Якщо все-таки розібратися самому не вдається, треба звернутися за допомогою до викладача.

Важливо пам'ятати, що реферат – це не конспект. Тому не можна обмежуватися простим переказом змісту прочитаного. Необхідно виділити найбільш важливі теоретичні положення й обґрунтувати їх, звертаючи увагу не тільки на висновки, але й на методику, застосовану при вивченні тої чи тої проблеми. Читання наукової літератури повинне бути критичним. А для цього треба не лише засвоїти основний зміст, але й спосіб доказу, розкрити особливості різних поглядів на ту саму проблему, оцінити практичне й теоретичне значення результатів роботи, яка реферується. Важливо висловити власне ставлення до ідей і висновків автора, підкріпивши їх незаперечними аргументами.

Реферат подається в комп'ютерному варіанті. Зразок титульної сторінки наводиться в додатку В.

3. 1. Тематика рефератів

1. Історія виникнення вікової психології.
2. Проблема розвитку психіки в працях П.Б. Блонського, Л.С. Виготського, С.Л. Рубінштейна.

3. Проблема розвитку дитини в сучасній психології.
4. Формування спрямованості особистості школяра.
5. Розвиток та формування здібностей школярів.
6. Психологічні основи самовиховання волі школярів.
7. Формування характеру школярів.
8. Гра □ провідна діяльність дошкільняти.
9. Особливості спілкування дошкільняти з однолітками.
10. Особливості прояву темпераменту в дошкільному віці.
11. Розвиток творчої діяльності дошкільника.
12. Особливості уваги дошкільника та її організація в діяльності дітей.
13. Психологічна готовність дошкільняти до навчання у школі.
14. Психологічна готовність молодшого школяра до навчання в школі.
15. Психологічні особливості формування понять школярів із різних навчальних предметів.
16. Формування мотивів навчання у молодших школярів.
17. Психологічні особливості міжособистісних відносин у колективі молодших школярів.
18. Молодший школяр та молодший підліток, порівняльна психологічна характеристика.
19. Молодший та старший підліток, порівняльна характеристика.
20. Риси підростаючого покоління у сучасному суспільстві.
21. Юність із точки зору різних наукових дисциплін.
22. Статеве дозрівання та фізичний розвиток.
23. Зовнішній вигляд підлітка.
24. Розвиток когнітивних здібностей.
25. Інтелект, обробка інформації та прийняття рішень.
26. Суспільство, культура та субкультура підлітків.
27. Формування моральних принципів, характеру, цінностей, моделей поведінки.
28. Підліток та сім'я.
29. Неповні та змішані сім'ї.
30. Психологічні причини девіантної поведінки підлітків та шляхи корекції їх особистості.
31. Психологічні проблеми сімейного виховання підлітків.

32. Психологічні проблеми спілкування в підлітковому віці.
33. Формування світогляду та суспільної активності старшокласника.
34. Особливості психічного розвитку юнаків та дівчат.
35. Індивідуальні особливості старшокласників та профорієнтаційна робота.
36. Товариство, дружба, любов у старшому шкільному віці.
37. Проблема підготовки старшокласників до сімейного життя.
38. Системний підхід до вивчення інтелекту дорослих.
39. Вікова періодизація зрілості (дорослості) та місце в ній студентського віку.
40. Фактори, що впливають на формування особистості студента.
41. Роль навчання в інтелектуальному розвитку та вихованні студентської молоді.
42. Предмет, методи та задачі педагогічної психології.
43. Загальний аналіз навчальної діяльності.
44. Дії, які входять у діяльність учня.
45. Закономірності процесу засвоєння.
46. Контроль та його функції в процесі навчання.
47. Шляхи формування навчальної мотивації.
48. Формування наукових понять.
49. Формування специфічних прийомів пізнавальної діяльності.
50. Формування дій, які входять в уміння навчатися.
51. Психологія виховання.
52. Навчання та розвиток.
53. Формування початкових логічних знань та дій.
54. Проектування циклу навчання та діагностика пізнавальної діяльності.
55. Теорії професійного вибору.
56. Статеворольовий чинник та професійний вибір.
57. Молодь та безробіття.
58. Освіта та робота.
59. Навчатися творчості.
60. Вивчення педагогічного досвіду.

Розділ 4

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Тема 1. Вікова та педагогічна психологія як практична галузь знань

Тематика самостійного вивчення. Зародження й становлення вікової та педагогічної психології. Місце вікової та педагогічної психології у системі психологічного знання. Міжпредметні зв'язки вікової та педагогічної психології з іншими науками. Методологічні засади вікової та педагогічної психології: загальнофілософські принципи; методологічні принципи психології. Класифікація методів вікової та педагогічної психології, особливості їх застосування. Етичні норми проведення психологічних досліджень.

Методичні вказівки: при виконанні завдань студенти повинні звернути увагу на специфіку предмета вікової та педагогічної психології порівняно з іншими галузями психологічної науки та з'ясувати на цій основі міждисциплінарні зв'язки цієї науки; аналізуючи завдання вікової та педагогічної психології, слід засвоїти основну досліджувану проблематику, навчитися розкривати сутність основних проблем вікової та педагогічної психології, враховувати основні методологічні принципи. Аналізуючи сутність методів вікової та педагогічної психології, необхідно засвоїти специфіку їх використання у процесі вивчення вікових особливостей розвитку психіки.

Словникова робота: вікова та педагогічна психологія, предмет вікової та педагогічної психології, вік, теорія рекапітуляції, теорія конвергенції двох факторів, культурно-історична теорія походження вищих психічних функцій Л. С. Виготського, принцип об'єктивності, принцип детермінізму, принцип єдності психіки та діяльності, принцип розвитку, принцип системності, порівняльний метод, лонгітюдний метод.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Що становить предмет вивчення вікової та педагогічної психології? Чим предмет вікової та педагогічної психології відрізняється від предмету загальної психології?
2. Що таке наукова проблема? Які основні проблеми вирішує вікова психологія? Навести їх приклади.
3. Який період онтогенезу вивчає геронтопсихологія?
4. Значення знання вікової психології для практичного психолога.
5. Сутність принципу розвитку у віковій психології. Хто з вітчизняних вчених увів цей принцип у дослідження вікових особливостей психіки людини?
6. Методи науково-психологічного вивчення особливостей розвитку психіки протягом онтогенезу. Які з них провідні?
8. Що таке лонгітюдне дослідження у віковій психології?

Завдання

1. Розкрийте внесок у розвиток вікової психології таких вчених як Л.С.Виготський, А.Ф.Лазурський, С.Л.Рубінштейн, Г.С.Холл, Ж.Клапаред, А.Біне, Д.М.Болдуїн, В.Штерн, К.Бюлер, Ш.Бюлер, Ж.Піаже.

Тема 2. Історія становлення вікової та педагогічної психології

Тематика самостійного вивчення. Зародження знань з вікової психології у давньому світі. Ідеї вікової психології у середньовіччі та в епоху Відродження. Ідеї вікової психології в епоху Просвітництва. Становлення вікової психології у XIX – на початку XX ст. Загальні тенденції розвитку вікової психології у другій половині XX – на початку XXI ст.

Виникнення і розвиток вікової психології в Україні. Ідеї вікової психології у сповідальній і автобіографічній літературі.

Методичні вказівки: при виконанні завдань студенти повинні звернути увагу на зародження знань з вікової психології у давньому світі а також ідеї вікової психології у середньовіччі та в епоху Відродження.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Які існували уявлення про розвиток психіки людини?
2. Розкрийте погляди на душу та її розвиток у вченнях Геракліта, Демокріта, Сократа, Платона, Арістотеля.
3. Розкрийте погляди на природу психіки та її розвиток.
4. Схарактеризуйте погляди епікурейців на природу психіки та її розвиток.
5. Розкрийте основні ідеї вікової психології в період Середньовіччя.
6. Розкрийте основні ідеї вікової психології в епоху Відродження.
7. Схарактеризуйте як відбувалося становлення наукової думки з вікової психології Нового часу.
8. Розкрийте ідеї психологічного розвитку епохи Просвітництва.
9. Схарактеризуйте першу розгорнуту періодизацію розвитку Руссо.
10. Як відбувалось становлення вікової психології у другій половині XIX ст.?
11. Схарактеризуйте виникнення і розвиток вікової психології в Україні.
12. Охарактеризуйте методологічні принципи вікової психології Г.Костюка.
13. Схарактеризуйте розвиток вікової психології на сучасному етапі.
14. Які проблеми вікового розвитку знайшли своє розв'язання у наш час?

Тема 3. Особливості психологічного обстеження осіб різного віку

Тематика **самостійного** **вивчення.**
Загальнофілософський (універсальний) метод. Лонгітюдні, порівняльно-вікові та генетико-моделювальні дослідження. Методи порівняльної комплексної оцінки. Лонгітюдний, зрізів, генетико-моделюючий методи. Сутність та завдання програмування, види цільових комплексних програм. Комплексне використання технічних засобів навчання.

Методичні вказівки: студенти повинні знати основні принципи побудови наукових досліджень, специфіку проведення кожного методу, вимоги до проведення досліджень, а також основні методологічні проблеми

Словникова робота: анкетування, бесіда, експеримент, інтерв'ю, лонгітюдний метод, тести

Питання та завдання для самоконтролю

1. Що таке метод наукового дослідження у віковій психології?
2. Чи завжди використання методів дослідження у віковій психології повинно ґрунтуватися на визначених принципах?
3. Чи можна з допомогою методу тестів досліджувати психологічні закономірності вікового розвитку дитини?
4. Сформулюйте основні вимоги до проведення методу бесіди та анкетування, яких необхідно дотримуватися дослідникові, щоб забезпечити об'єктивність і надійність результатів дослідження?
5. Які основні ознаки наукового психологічного дослідження у віковій психології?
6. Які основні методологічні проблеми доводиться розв'язувати дослідникові у сфері вікової психології?
7. Які підсистеми проблем сформульовані у сучасній віковій психології?
8. Чи може сучасна вікова психологія дати всебічну і глибоку відповідь на запити педагогічної практики?
9. Які основні напрями прикладних досліджень у віковій психології?
10. Які основні пункти програми психологічного дослідження у віковій психології?
11. Охарактеризуйте основні класичні теорії психічного розвитку дитини.
12. Які методи дослідження використовуються при вивченні вікового розвитку дитини?

Завдання

1. Провести анкетування серед школярів різних вікових категорій з метою з'ясувати ставлення до навчальної діяльності.

2. Складіть перелік методів для дослідження старших школярів (15-17 років) з метою профорієнтації і профконсультації.
3. Складіть анкету для вивчення особливостей сучасної юнацької субкультури.
4. Підберіть «продукти діяльності учнів» (письмові роботи, малюнки, доробки, класні газети, щоденники спостережень та ін.). Складіть план аналізу «продуктів діяльності» в залежності від цілей вивчення школяра.

Тема 4. Онтогенез психіки людини: основні поняття

Тематика самостійного вивчення Зовнішні та внутрішні умови розвитку. Рушійні сили розвитку психіки. Механізм психічного розвитку дитини: поняття «соціальна ситуація розвитку», «психологічні новоутворення», «провідний тип діяльності». Ознаки та види провідної діяльності. Теорія діяльності та психічного розвитку за Г. С. Костюком. Поняття діагностики вікового розвитку, її завдання та предмет діагностики (показники розвитку). Діагностика вікового розвитку за Л.С. Виготським та її практичне значення. Рівні розвитку дітей: «рівень актуального розвитку» та «зона найближчого розвитку».

Методичні вказівки: у процесі самостійного розв'язання завдань з теми студенти повинні відстежити специфіку різних наукових поглядів на фактори та джерела психічного розвитку індивіда. Крім того, навчитись аналізувати основні закономірності психічного розвитку, наводити відповідні приклади, що їх ілюструють; встановлювати вікові періоди на основі знання критеріїв вікової періодизації (провідного виду діяльності, психічних новоутворень, соціальної ситуації розвитку).

Словникова робота: онтогенез, філогенез, розвиток, формування, дозрівання, становлення, психічний розвиток, біологічні фактори психічного розвитку, соціальні фактори психічного розвитку, рушійні сили психічного розвитку, нерівномірність психічного розвитку, циклічність психічного розвитку, сензитивні періоди розвитку, соціальна ситуація

розвитку, психічні новоутворення, провідна діяльність.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Чому теорія рекапітуляції належить до біологізаторського напрямку у віковій психології?
2. У чому виявляється однобічність біологізаторського та соціологізаторського підходів у віковій психології, а також теорії конвергенції двох факторів В. Штерна?
3. У чому виявляється психічний розвиток дитини?
4. Як співвідносяться поняття «розвиток», «формування», «становлення», «дозрівання»?
5. Чому внутрішні суперечності є рушійною силою психічного розвитку?
Обґрунтувати відповідь.
6. Роль спадковості у психічному розвитку. Навести відповідні приклади.
7. Що таке соціальне середовище та яка його роль у формуванні психіки людини?
8. Роль діяльності у психічному розвитку дитини. Яка діяльність називається провідною?
9. Що таке «зона найближчого розвитку»? Яку роль відіграє навчання в її розширенні?
10. У чому виявляється нерівномірність психічного розвитку? Навести приклади.

Завдання

1. Запишіть до термінологічного словника ключові поняття за темою: психічний розвиток, біологічний фактор розвитку, середовищний фактор розвитку, рушійні сили розвитку; закономірності психічного розвитку, детермінованість розвитку, гетерохронність, сензитивні періоди; криза вікового розвитку, новоутворення, соціальна ситуація розвитку, провідна діяльність.

Тема 5. Психофізіологічний розвиток дитини у ренатальному періоді та в періоді немовляти

Тематика самостійного вивчення. Фази й загальні тенденції пренатального розвитку. Мотивація зачаття. Вплив середовища на пренатальний розвиток. Сім'я в очікуванні дитини. Розвиток діади «мати – дитина», їх взаємозв'язок. Виховання в перинатальному періоді. Криза новонародженості. Анатомо-фізіологічний розвиток новонародженого; безумовні та умовні рефлекси. Виникнення слухового й зорового зосередження. Формування перших людських потреб: в одержанні вражень та у спілкуванні. «Комплекс поживлення» як основне новоутворення періоду новонародженості. Соціальна ситуація розвитку дитини першого року життя. Значення емоційно-позитивного спілкування дитини з дорослими для її психічного розвитку. Фізіологічний та психічний розвиток немовляти. Особливості пізнавальної, емоційної та моторної сфери. Розвиток самосвідомості. Головні новоутворення: виникнення перших уявлень про себе, усвідомлення психологічної єдності з дорослим, освоєння предметних дій, розвиток елементарних форм сприймання й мислення, становлення ходьби та осмисленого мовлення. Криза першого року життя.

Методичні вказівки: студенти повинні засвоїти ознаки кризи новонародженості та її завершення; з'ясувати значення безпосереднього емоційного спілкування дитини з дорослими для її психічного розвитку, причини затримки психічного розвитку в цьому віковому періоді; орієнтуватися в основних етапах становлення рухів немовляти, а також розуміти значення передумов розвитку мовлення в цьому віковому періоді для подальшого мовленнєвого розвитку дитини.

Словникова робота: криза новонародженості, комплекс поживлення, безпосереднє емоційне спілкування, сенсорна сфера немовляти.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Охарактеризувати особливості нервової системи новонародженої дитини. Чому немовля весь час спить?
2. Чутливість різних аналізаторів новонародженої дитини.

3. Безумовні рефлекси новонародженого. Яка їх роль у процесі адаптації дитини до нових умов життя? Чому окремі з них називаються атавістичними?
4. Психологічна ознака завершення кризи новонародженості.
5. Перші форми спілкування дитини з дорослою людиною. Що таке «дефіцит спілкування» у немовлят і як він впливає на їх подальший психічний розвиток?
6. У чому полягає підготовка до розвитку мовлення в період немовляти?
7. Розвиток рухів немовляти (хапання, маніпуляція, наслідування); їх роль у психічному розвитку немовляти.
8. Як відбувається у немовляти підготовка до прямоходіння? Значення прямоходіння для психічного розвитку дитини.
9. Охарактеризувати розвиток емоцій у немовлят.
10. Які новоутворення у психіці з'являються у немовляти?

Завдання

Законспекуйте наступні статті:

1. Богуш А. М. Програма розвитку дітей від пренатального періоду до трьох років «Оберіг». Тернопіль : Мандрівець, 2014. 160 с.
2. Вовчик-Блакитна О. В. Анатомія, фізіологія та психофізіологія дитини : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2017. 248 с.
3. Дуткевич Т. В. Вікова психологія : навч. посіб. 2-ге вид. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 288 с. (Розділи: «Психічний розвиток дитини у пренатальний період», «Психічний розвиток немовляти»).
4. Костюк Г. С. Навчання і психічний розвиток дитини / за ред. Л. М. Проколієнко. Київ : Радянська школа, 1989. 304 с. (Класична праця, що описує фундаментальні фізіологічні суперечності раннього онтогенезу).
5. Краг С. Психологія розвитку / пер. з англ. 7-ме вид. Львів : Свічадо, 2019. 840 с. (Містить новітні нейробіологічні дані щодо формування мозку плоду та немовляти).

6.Павелків Р. В. Вікова психологія : підручник. Київ : Кондор, 2011. 469 с. (Детальний аналіз кризи новонародженості та психофізіології першого року життя).

7.Сергеєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 376 с.

Тема 6. Психологічна характеристика дитини раннього віку

Тематика самостійного вивчення. Фізичний та нервово-психічний розвиток. Оволодіння прямою ходою та практичне засвоєння простору. Соціальна ситуація розвитку. Предметно-маніпулятивна діяльність як провідна в ранньому дитинстві. Оволодіння діями з предметами-знаряддями. Форми повсякденної активності дітей. Пізнавальний розвиток дітей 1-3 років. Формування наочно-дійового мислення та мисленневих операцій. Основні етапи мовленнєвого розвитку в ранньому дитинстві. Способи засвоєння мови. Розвивальна робота з дітьми. Специфіка спілкування. Особливості емоційної сфери. Розвиток здатності до довільної саморегуляції. Становлення елементарної самосвідомості, формування образу «Я» й первинної статеві ідентичності. Симптомокомплекс кризи 3 років.

Методичні вказівки: студенти повинні засвоїти значення предметно-маніпулятивної діяльності для психічного розвитку дитини раннього віку, вміти відрізнати знаряддеві дії від ручних, розкривати вплив предметної діяльності на формування сенсорної сфери дитини, наочно-дійового мислення, засвоєння мови; називати причини кризи третього року життя та аналізувати поведінкові прояви цієї кризи.

Словникова робота: предметно-маніпулятивна діяльність, предметні дії, знаряддеві дії, ручні дії, наочно-дійове мислення, автономне мовлення, негативізм, свавілля, впертість, деспотизм.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Охарактеризувати соціальну ситуацію розвитку дитини раннього віку.
2. Оволодіння ходьбою і її роль у психічному розвитку дітей раннього віку.
3. Провідна діяльність та її розвиток у дітей протягом раннього віку. Яка її роль у розумовому розвитку дітей?
4. Пояснити вимогу дитини раннього віку: «Я сам!»
5. Сутність предметних ігор дітей раннього віку.
6. Охарактеризувати передумови і початок формування особистості дитини в ранньому віці.
7. Пояснити твердження Л. С. Виготського: «Вік від одного до трьох років – це стадія сенситивності до мовних впливів».
8. Особливості розвитку мовлення в період раннього дитинства. Який запас слів має дитина у два роки, у три?
9. Охарактеризувати мислення дитини раннього віку. Навести відповідні приклади.
10. Охарактеризувати основні новоутворення дитини раннього віку.

Завдання

1. Визначте, яка поведінкова характеристика кризи третього року життя наведена у прикладі: «Дитину кличуть з вулиці додому, але вона відмовляється йти. Заявивши, що кататиметься на велосипеді, продовжує кружляти у дворі, чим би її не спокушали (іграшкою, гостями, подарунками), хоча вигляд у неї сумний».

3. Що є рушійною силою психічного розвитку, а також природу вікових криз. А тепер прокоментуйте із цих позицій кризу третього року життя.

Тема 7. Психологія дошкільника (пізнього дитинства)

Тематика самостійного вивчення Анатомо-фізіологічний розвиток. Соціальна ситуація розвитку дошкільнят. Сюжетно-рольова гра як провідна діяльність. Види гри та її структура. Іграшка як засіб психічного розвитку дитини. Продуктивні види діяльності дитини дошкільного віку –

зображувальна, конструкторська, музична; сприймання літературних і фольклорних творів, малюнків і картин. Становлення трудових навичок та специфіка учіння. Соціалізація дошкільнят. Особливості спілкування з ровесниками. Розвиток пізнавальних психічних процесів, емоційно-вольової та мотиваційної сфери. Розвиток самосвідомості й самооцінки дошкільника. Формування першого дитячого світогляду та первинних морально-етичних понять. Місце дитини в системі відносин у сім'ї. Стилі спілкування батьків з дітьми та їх вплив на психосоціальний розвиток дітей. Проблема соціально-психологічної готовності дитини до навчання в школі.

Методичні вказівки: студенти повинні проаналізувати особливості соціальної ситуації розвитку дитини дошкільного віку, вміти розкривати сутність основних потреб дошкільника, роль дорослого у психічному розвитку дитини; аналізувати вплив сюжетно-рольової гри як провідного виду діяльності на психічний розвиток дитини в цьому віковому періоді; розкривати особливості пізнавальних процесів, емоційно-вольової сфери та специфіку розвитку моральної поведінки дітей.

Словникова робота: сюжетно-рольова гра, роль, іграшки, зміст, сюжет та правила гри, наочно-образне мислення.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Які провідні потреби дитини дошкільного віку? Охарактеризувати їх.
2. Сутність гри як символіко-моделюючого типу діяльності.
3. Чим сюжетні ігри дошкільників відрізняються від предметних ігор у ранньому віці?
4. Значення сюжетно-рольової гри для психічного розвитку дитини дошкільного віку.
5. Які помилки у вихованні дошкільнят призводять до переростання почуття власної гідності в такі негативні риси характеру, як егоїзм, зазнаїство?
6. Охарактеризуйте мислення дитини дошкільного віку.

7. Охарактеризуйте уяву дитини дошкільного віку. Яке значення для її розвитку мають сюжетно-рольова гра, зображувальна та конструкторська діяльність, читання казок?

8. Чому уява часто виконує терапевтичну функцію в дошкільному віці? Навести приклади таких ситуацій.

9. Які особливості пізнавальних процесів дошкільника потребують переважно ігрових і наочних методів навчання?

10. Які мотиви покладено в основу моральних вчинків дітей-дошкільників?

Завдання

Підібрати сюжетні ігри для дитини дошкільного віку

Тема 8. Психологічні особливості молодшого школяра

Тематика самостійного вивчення. Анатомо-фізіологічний та психічний розвиток молодших школярів: пізнавальний, емоційний й особистісний. Криза 6-7 років. Соціальна ситуація розвитку. Адаптація дитини до навчання в школі. Навчання як провідна діяльність; мотиви учіння. Умови формування самооцінки. Засвоєння моральних норм і правил поведінки. Міжособистісні відносини з дорослими і однолітками; формування груп і колективів ровесників. Роль особистості учителя у навчанні й вихованні молодшого школяра. Ставлення учнів до школи і вчителя. Вплив батьків на успіхи дітей у навчанні. Основні новоутворення: довільність дій, внутрішній план дій, рефлексія. Шкільні проблеми та шляхи їх подолання: шкільна фобія, соціальна дезадаптація, неуспішність, низька дисципліна, шкільне цькування. Педагогічна взаємодія сім'ї й школи.

Методичні вказівки: студенти повинні засвоїти знання про анатомо-фізіологічні особливості молодших школярів; специфіку соціальної ситуації розвитку в цьому віковому періоді; показники психологічної готовності дитини до навчання у школі, особливості розвитку пізнавальних процесів; основні мотиви навчальної діяльності; аналізувати особливості спілкування молодших школярів з дорослими та однолітками;

характеризувати основні психічні новоутворення молодшого шкільного віку.

Словникова робота: навчальна діяльність, психологічна готовність до навчання у школі (інтелектуальна, мотиваційна, емоційно-вольова, особистісна), самоконтроль, внутрішній план дій, довільність пізнавальних функцій.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Охарактеризувати анатомо-фізіологічні особливості молодших школярів. Чи необхідно враховувати їх при плануванні навчального навантаження?
2. Що є фізіологічною основою розвитку довільної поведінки в молодшому шкільному віці?
3. Охарактеризувати структуру навчальної діяльності молодшого школяра.
4. Обґрунтувати необхідність розвитку ретроспективної самооцінки молодшого школяра в навчальній діяльності.
5. Які мотиви навчальної діяльності характерні для дітей молодшого шкільного віку?
6. Що таке психологічна готовність до навчання у школі? Охарактеризувати її основні складові.
7. Сутність кризи молодшого шкільного віку.
8. Особливості пізнавальних процесів у молодшому шкільному віці.
9. Чому мислення дитини молодшого шкільного віку називається конкретним (за Ж. Піаже)?
10. Що означає поява внутрішнього життя дитини молодшого шкільного віку? Порівняти її в цьому плані з дитиною дошкільного віку.

Завдання

1. Зробити аналіз рекомендованої літератури, виписати тези, що розкривають питання «Сфера інтересів дітей молодшого шкільного віку».

2. Підібрати необхідні матеріали з літератури для написання реферату на тему: «сучасні методики діагностування психічного розвитку молодшого школяра»

Тема 9. Психологія особистості підлітка

Тематика самостійного вивчення. Анатомо-фізіологічна перебудова організму підлітка та її вплив на психологічні особливості й поведінку. Соціальна ситуація розвитку. Криза 13 років. Інтимно-особистісне спілкування з однолітками як провідний вид діяльності. Взаємини з батьками й учителями. Розвиток пізнавальних процесів. Перебудова навчальної діяльності. Інтереси й захоплення. Самопізнання, розвиток самооцінки, почуття власної гідності. Протиріччя підліткового віку. Виникнення акцентуацій характеру та дезадаптивних форм поведінки. Проблема "важких підлітків". Психологічні особливості підлітків-правопорушників. Підліткова суїцидність. Основні новоутворення підліткового віку: почуття дорослості, усвідомлення себе як особистості, формування самовідношення, потреба в самореалізації та суспільному визнанні.

Методичні вказівки: студенти повинні розширити знання про специфічні особливості розвитку самосвідомості, мотиваційної сфери, пізнавальних процесів у підлітковий період; особливо важливо проаналізувати значення інтимно-особистісного спілкування для розвитку основних психічних новоутворень цього віку.

Словникова робота: пубертатний період, акселерація, почуття дорослості, інтимно-особистісне спілкування, самосвідомість підлітка, рефлексія, статево-рольова ідентифікація, критицизм мислення, формальне мислення, девіантна поведінка підлітків, адитивна поведінка підлітків, делінквентна поведінка підлітків.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Охарактеризувати соціальну ситуацію розвитку в підлітковий період.

2. Чому підлітковий вік називається пубертатним? Як процес статевого дозрівання відбивається на психічному розвитку підлітка?
3. Чому підлітковий період називається кризовим? З чим пов'язана ця криза?
4. Що таке почуття дорослості? Які тенденції в поведінці підлітка задаються ним?
5. Охарактеризувати мислення в підлітковий період. У чому полягає його критицизм?
6. Чому Ж. Піаже називає мислення підлітків формальним?
7. Охарактеризувати розвиток самосвідомості в підлітковому віці. Чим характеризується нестійка самооцінка в підлітковий період?
8. Що таке статево-рольова ідентифікація?
9. Психологічна сутність інтимно-особистісного спілкування як провідного виду діяльності в підлітковий період.
10. Чому підлітки схильні до девіантної поведінки?

Завдання

1. Користуючись сучасними журналами та газетами для молоді, доберіть приклади переживання базових потреб підліткового віку. Поясніть, які об'єктивні та суб'єктивні фактори спричиняють ці переживання.
2. Дослідіть рівень самооцінки підлітків. Перевірте, чи змінюється самооцінка підлітків у динаміці (10 – 12 – 15 років).
3. Складіть психологічний портрет сучасного підлітка на підставі психодіагностичних вимірювань особистісних характеристик: самооцінки, особистісної тривожності, комунікативних та організаторських здібностей.

Тема 10. Психологія ранньої юності

Тематика самостійного вивчення. Юнацька субкультура: особливості дозвілля, ставлення до різних видів мистецтва й естетичні смаки, молодіжна мода, стиль спілкування й словотворчість. Юнацька сексуальність.

Труднощі і відхилення у розвитку в ранній юності. Аддиктивна поведінка й девіантна соціалізація в юнацькому віці. Соціальні, біологічні, психологічні фактори, що провокують вживання алкоголю й токсикоманічних речовин юнаками. Профілактична робота, спрямована на попередження розвитку девіантної, делінквентної, залежної від психоактивних речовин поведінки.

Методичні вказівки: студенти повинні активізувати знання про закономірності психічного розвитку в період ранньої юності (старшого шкільного віку), зокрема особливості перебудови відносин з батьками та однолітками, становлення ціннісно-розумової свідомості як основи особистісного самовизначення та побудови професійних планів; специфіку розвитку пізнавальних процесів та інтересів юнаків і дівчат.

Словникова робота: его-ідентичність/дифузія ідентичності, особистісне самовизначення, професійне самовизначення, професійний план, ціннісно-розумова свідомість, ціннісні орієнтації.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Специфіка соціальної ситуації розвитку в період ранньої юності.
2. Охарактеризувати розвиток пізнавальних функцій у період старшого шкільного віку.
3. Що покладено в основу диференціації пізнавальних інтересів юнаків та дівчат?
4. Що таке его-ідентичність як центральне новоутворення періоду ранньої юності (за Е. Еріксоном)? Чим характеризується дифузія ідентичності?
5. Що таке особистісне самовизначення? Чому в основу цього процесу покладено самосвідомість особистості та систему її ціннісних орієнтацій?
6. В якому випадку може йтися про сформованість життєвого (професійного) плану старшокласника?
7. Особливості спілкування підлітка та юнака з батьками.

Завдання

1. Доберіть із журналів, газет приклади переживання проблем юності. Поясніть їх сутність, виходячи із вікових особливостей розвитку юнака. Складіть психологічний портрет сучасного юнака.
2. Здійснити аналіз рекомендованої літератури, виписати тези, що розкривають питання: «Формування самооцінки і самосвідомості в період ранньої юності».

Тема 13. Психологія ранньої дорослості

Тематика самостійного вивчення. Проблема професійної кар'єри. Проблема виховання дітей: формування образу батьківства; вигодовування; формування авторитету; інтерпретативна стадія відносин; взаємозалежність в сім'ї; розлучення.

Методичні вказівки: студенти повинні активізувати знання про закономірності психічного розвитку в період ранньої дорослості, зокрема особливості розвитку самосвідомості у ранньому дорослому віці та особливості спонукальної сфери, розуміти становлення суб'єкта життєдіяльності та динаміку психофізіологічних функцій у ранньому дорослому віці, пояснювати динаміку окремих інтелектуальних функцій та особливості емоційного розвитку особистості у ранньому дорослому віці.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Назвіть стадії періоду дорослості.
2. У чому виявляється своєрідність вікового розвитку психофізіологічних функцій у період ранньої дорослості?
3. Чому ранній дорослий вік називають періодом починань?
4. Охарактеризуйте систему цінностей на межі 30-річчя.
5. Які мотиви професійного вибору в ранньому дорослому віці?

6. Опишіть, як названі фактори впливають на вибір професії: батьківські настанови, Я-концепція та індивідуальні особливості людини.
7. Як пов'язані особливості кар'єрного зростання зі статтю?
8. Які причини виникнення нормативної „кризи тридцятиріччя” та яке її розв'язання має позитивний вплив на подальший розвиток особистості?

Завдання

1. Підготуйте повідомлення на тему: «Характеристика симптоматики кризи 33 років»
2. На основі вивчення публікацій у психологічних журналах за останні 10 років складіть бібліографію на тему: «Сучасні підходи українських психологів до проблеми розвитку зрілої особистості».

Тема 14. Психологія середньої дорослості

Тематика самостійного вивчення. Основні сторони життя в періоді дорослості. Створення власного способу життя. Вибір супутника життя, утворення сім'ї, налагодження внутрішньосімейних відносин. Перехід до батьківства, виховання дітей. Вирішення батьківських завдань на різних етапах розвитку дітей. Встановлення дружніх стосунків на різних стадіях життєвого шляху. Оволодіння професійною та соціальними ролями. Проходження необхідних етапів професійного шляху. Досягнення дорослою людиною соціальної, особистісної, духовної зрілості й осягнення смислу життя.

Періодизація психічного розвитку дорослої людини. Загальна характеристика дорослості. Анатомо-фізіологічні особливості. Розвиток пізнавальних психічних процесів і емоційної сфери. Особистісний та психосоціальний розвиток. Особливості спілкування.

Методичні вказівки: студенти повинні активізувати знання про закономірності психічного розвитку в період середньої дорослості.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Чому середній дорослий вік називають періодом акме?
2. Назвіть особливості розвитку людини в середньому віці.
3. Який вплив має досвід на когнітивний розвиток і пізнавальну діяльність у середньому віці?
4. Назвіть основні завдання психосоціального розвитку чоловіків і жінок у середньому віці.
5. Поясніть особливості важливих змін у професійній кар'єрі, які відбуваються в середньому віці.
6. У чому виявляється криза середини життя?
7. У чому полягають особливості психічних та пізнавальних процесів у середньому дорослому віці?

Завдання

1. Підготувати виступи на тему «Криза середини життя»
2. Складіть 10 завдань для самостійного опрацювання теоретичного матеріалу із теми «Психологія зрілості» (задачі, проблемні питання, різні типи вправ, тестів, творче формулювання проблем).
3. Запишіть до термінологічного словника ключові поняття за темою «Психологія зрілості»

Тема 15. Психологія пізньої дорослості

Тематика самостійного вивчення. Психологія старіння. Теорії старіння й старості. Біологічні й психічні закономірності процесу старіння. Стратегії ставлення до старіння. Типові проблеми та переживання людей старого віку: почуття безпорадності, незатребуваності, самотності й відчуженості від зовнішнього світу, незадоволеність матеріальним станом, горе втрати близьких, страх смерті. Значення сім'ї для людей похилого віку. "Щаслива старість". Соціальна політика щодо людей

похилого віку. Профілактика старіння. Проблема тривалості життя та активного довголіття. Завершення життєвого шляху.

Методичні вказівки: студенти повинні активізувати знання про закономірності психічного розвитку в період пізньої дорослості.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Опишіть морфо-функціональні зміни, які відбуваються в процесі старіння. Назвіть фактори, які впливають на ці зміни.
2. Порівняйте відмінні ознаки в різних періодах пізньої дорослості.
3. Яке значення має збереження ідентичності в пізньому дорослому віці?
4. Як в пізній дорослості виражається еріксонівський конфлікт між цілістю Его і відчаєм?
5. Як людині найкраще підготуватись до виходу на пенсію? Яку допомогу в цьому може надати суспільство?
6. Що означає конвергентний і дивергентний типи старіння?

Розділ 5

Короткий термінологічний словник

Абстрагування – загальнонауковий метод дослідження, який полягає в уявному відокремленні певної ознаки, властивості предмета від самого предмета чи інших його ознак, властивостей з метою глибшого вивчення складних психічних явищ.

Акмеологія – галузь психологічної науки, яка вивчає закономірності та механізми розвитку людини на етапі зрілості, досягнення нею високого рівня розвитку.

Акцентуація характеру (лат. *accentus* – наголос) – надмірне вираження окремих рис характеру та їх поєднань, яке є крайнім варіантом норми і межує із психопатією.

Афективні (лат. *affectus* – настрій, хвилювання) **реакції** – сильні короткочасні нервово-психічні збудження, пов'язані переважно з невдачами.

Біологічний вік – вік, який вказує на відповідність стану організму та його функціональних систем певному моменту життя людини.

Близнюковий метод – метод вікової психології, який використовується для порівняльного вивчення впливу зовнішніх умов на розвиток близнюків.

Вік – відносно замкнутий цикл розвитку людини, який має свою структуру та динаміку.

Вікова психологія – галузь психологічної науки, яка вивчає особливості психічного та особистісного розвитку людини на різних етапах її життя.

Віковий час – внутрішній часовий графік життя; спосіб встановлення, наскільки людина у своєму розвитку випереджає ключові соціальні події, що припадають на період дорослості, або відстає від них.

Внутрішній фільтр – своєрідна внутрішня позиція особистості, яка забезпечує аргументування нею своїх учинків, передбачення наслідків прийнятих рішень.

Вольова дія – внутрішнє зусилля, необхідне для виконання певної діяльності.

Генетична (грец. genesis – походження) психологія (психологія розвитку) – галузь психології, що вивчає зумовлені спадковістю психічні процеси і властивості особистості, особливості психічного руху, що виявляються у почуттях, відчуттях, уявленнях, а також специфіку процесів, результатом яких є думка.

Генотип (грец. genos – рід і typos – зразок) – сукупність усіх генів організму, успадкованих ним від батьків.

Геронтологія (грец. geron – стара людина і logos – слово, учення) – наука, що вивчає проблеми старіння людини.

Гра – діяльність, спрямована на орієнтування в предметній і в предметній і соціальній дійсності.

Гуманістична емпатія — переживання, в яких людина емоційно відгукується на неблагополуччя чи благополуччя іншого у формі радості за іншого, співчуття, співстраждання, жалю.

Диференційна психологія – галузь психології, яка вивчає психічні відмінності між окремими індивідами і групами.

Діалектичне мислення – мислення, пов'язане зі здатністю обмірковувати, синтезувати протилежні думки, інтегрувати ідеальне і матеріальне, потенційне й актуальне, реальне і фантастичне.

Егоцентризм (лат. ego – я і centrum – центр) – погляд на себе як на центр Всесвіту.

Егоцентрична емпатія – переживання страждання, страху, радості у відповідь на сум іншого, а також – суму у відповідь на радість іншого.

Ейдетична (грец. eidōs — образ) пам'ять – особливий вид зорової пам'яті, який полягає у запам'ятовуванні і збереженні у всіх деталях образів предметів і ситуацій після їх сприйняття.

Ембріологія (грец. embryo – зародок і logos – слово, учення) – наука про закономірності утворення організмів і формування їх на ранніх стадіях розвитку.

Емпатія (англ. *empathy* – співчуття, співпереживання) – здатність емоційно відгукуватися на переживання іншої людини, що виявляється у співчутті, співпереживанні, співстражданні.

Ефект шпитальності – уповільнення емоційного розвитку дитини, спричинене відривом від матері у період немовляти.

Загальна психологія – галузь психології, яка вивчає загальнопсихологічні закономірності, визначає теоретичні засади і принципи психологічної науки, її понятійний і категоріальний апарат, систематизує та узагальнює емпіричний матеріал психологічних досліджень.

Знакова функція свідомості – полягає в кодуванні візуальної інформації з допомогою схем, фігур і більш складних умовних знаків.

Ідентичність (лат. *identicus* – однаковий) – усвідомлена індивідом самототожність; потреба юнаків і дівчат зайняти внутрішню позицію дорослої людини, усвідомити своє місце в суспільстві, зрозуміти себе і свої можливості.

Інволюційні (лат. *involutio* – завиток) процеси – втрата чи спрощення функцій організму.

Інволюція інтелектуальних процесів – зниження рівня інтелектуальної діяльності.

Індивідуалістична акцентуація особистості – спрямованість активності на задоволення насамперед власних потреб, на особисте самоствердження.

Індивідуальна часова траспектива – форма часової інтеграції психіки людини, яка виявляється у співвіднесенні у свідомості минулого, майбутнього і теперішнього часових етапів людського життя.

Індивідуальний суб'єкт – людина, яка перебуває на вищому рівні активності, цілісності (системності), автономності.

Індивідуальність – неповторне, унікальне поєднання особливостей і рис людини, що зумовлює її несхожість на інших людей.

Інтенційний (лат. *intentio* – прагнення) досвід — рівень ментального досвіду, основою якого є індивідуальні інтелектуальні здібності, які формують суб'єктивні критерії вибору предметної сфери, напряду пошуку розв'язання проблеми/джерел інформації, способів її оброблення тощо.

Інтерес – форма вияву пізнавальної потреби, яка забезпечує спрямованість особистості на усвідомлення цілей діяльності і сприяє ознайомленню з новими фактами дійсності.

Інтродукція (лат. *intro* – всередину і *jectio* – вкидання) – включення індивідом у свою психіку поглядів, думок тощо інших людей без розрізнення ним власних і чужих уявлень.

Категорійність – особливість сприйняття немовляти, коли об'єкти, що певною мірою відрізняються за своїми фізичними ознаками і належать до різних класів (категорій), мають для спостерігача більше відмінностей, ніж належні до однієї категорії об'єкти із суттєвими фізичними відмінностями.

Категорія – усвідомлення вражень про властивості, характерні для подібних, але не ідентичних предметів, явищ.

Класифікація – загальнонауковий метод дослідження, який дає змогу на основі виокремлених головних і другорядних ознак визначити групи чи класи явищ.

Когнітивний досвід – рівень ментального досвіду, на якому відбувається забезпечення процесу збереження, впорядкування, перетворення і відтворення в психіці людини сприйнятої інформації, стійких закономірностей навколишнього світу.

Комбіновані плани – метод вікової психології, який полягає в об'єднанні лонгітюдного методу і методу поперечних зрізів.

Комплекс пожвавлення – позитивна емоційно-дійова реакція новонародженого на появу дорослого, особливо на голос матері, її обличчя, дотики.

Конкретизація – загальнонауковий метод дослідження, який полягає у застосуванні теоретичних знань до конкретної ситуації задля поглибленого її розуміння.

Концепція емерджентної (лат. *emergere* – з'являться, виносити на поверхню) грамотності – система поглядів, сутність якої полягає в тому, що пов'язані з оволодінням усним і писемним мовленням навички розвиваються з періоду немовляти протягом кількох років, поступово удосконалюючись.

Кохання – сильне, відносно стійке почуття людини, фізіологічно зумовлене сексуальними потребами.

Криза (грец. *krisis* – рішення, перелом) – нормативний, нестабільний процес, який виникає під час переходу людини від одного вікового періоду до іншого, пов'язаний з якісними перетвореннями у соціальних відносинах, діяльності, свідомості і виявляється в цілісних психічних і особистісних змінах.

Криза ідентичності – особливий момент розвитку, коли однаково динамічно наростає вразливість і розвивається потенціал особистості.

Криза першого року життя – криза, обумовлена руйнуванням необхідності емоційної взаємодії дитини з дорослим і проявляється в плаксивості, похмурості, інколи в порушенні сну, втраті апетиту тощо.

Криза середини життя – психологічний феномен, що переживається людьми, які досягли 40–45 років, і полягає в критичній оцінці та переоцінці досягнутого в житті.

Криза тридцяти років – зумовлене життєвими труднощами і помилками розчарування людини в значущості культивованих нею цінностей, норм, ідеалів, яке призводить до зміни сенсу її життя, переоцінки життєвих цінностей.

Криза трьох років – криза соціальних відносин, яка зумовлена становленням самосвідомості дитини і проявляється в негативізмі, впертості, непокірності, свавіллі, протесті, деспотизмі.

Лонгітюдний (англ. *longitude* – довгота) метод – метод вікової психології, суть якого полягає у вивченні одних і тих самих осіб чи їх груп у різні моменти їхнього життя.

Ментальна (лат. *mens* – розум, мислення) репрезентація – оперативна форма ментального досвіду;

актуальний розумовий образ конкретної події, предметної ситуації, тобто суб'єктивна форма їх бачення.

Ментальний досвід – система психічних утворень і породжених ними психічних та інтелектуальних станів, що забезпечують пізнання дорослою людиною світу і зумовлюють конкретні властивості її інтелектуальної діяльності.

Ментальний простір – динамічна форма ментального досвіду, яка актуалізується в конкретній пізнавальній взаємодії особистості зі світом, постаючи як сфера творення й синтезування інформації.

Ментальні структури інтелекту – інтелектуальні здібності, що забезпечують збереження, впорядкування, перетворення і відтворення людиною сприйнятої інформації, регулювання інтелектуальної діяльності.

Метакогнітивний досвід — рівень ментального досвіду, на якому відбувається мимовільне і довільне регулювання (контролювання стану інтелектуальних ресурсів, процесу оброблення інформації) інтелектуальної діяльності.

Метапізнання – здатність людини рефлексувати у сфері мислення, формувати стратегії і планувати.

Метод експерименту – загальнопсихологічний метод дослідження, основними ознаками якого є створення дослідником умов, у яких виявляються психічні явища, контролювання їх перебігу.

Метод поперечних зрізів – метод вікової психології, який полягає в одночасному порівнянні різних вікових груп досліджуваних.

Механізм самореалізуючого пророцтва – механізм розвитку подій свого життя, реалізації планів.

Мислення – суспільно зумовлений психічний процес, який полягає в узагальненому й опосередкованому відображенні дійсності.

Моделювання – загальнонауковий метод дослідження, який полягає у встановленні схожості явищ (аналогії), адекватності одного об'єкта іншому і у створенні на цій основі

простого за структурою і змістом об'єкта, що відображає складнішу модель (оригінал).

Мотив – спонукання до діяльності, пов'язане із задоволенням потреб людини.

Мотиваційна криза – послаблення чи зміна основних мотивів діяльності особистості.

Мудрість – властивість цілісної особистості, розум якої поєднаний з духовністю і доброчинністю.

Навчальна діяльність – цілеспрямована діяльність учнів, результатом якої є розвиток особистості, інтелекту, здібностей, засвоєння знань, оволодіння уміннями та навичками.

Над-Я – психічне утворення, яке формується під впливом спершу сімейного, а потім цілісного культурного виховання (національних традицій, вимог соціального середовища) і яке виконує функцію заборон і покарань.

Наслідкування – відтворення дій, ідеалів, рис характеру, творчої рис характеру, творчої манери інших осіб.

Нейрони (грец. *neuron* – жила, нерв) слів – нервові клітини, що вибірково активізуються у відповідь на деякі особливості звуків мови, певних слів тощо.

Образ фізичного Я – уявлення про свій тілесний образ, порівняння та оцінювання себе з точки зору еталона “мужності” або “жіночості”.

Обсяг уваги – кількість об'єктів, на яких індивід може зосереджуватися одночасно.

Особистісна рефлексія (лат. *reflexio* – відображення) – заглиблення у світ власних учинків, почуттів, переживань, співвіднесення їх з навколишньою дійсністю.

Особистісне самовизначення – процес свідомого визначення суб'єктом своєї сутності та місця у системі суспільних відносин, світі, що виявляється в активному ставленні людини до себе та навколишньої дійсності.

Особистість – духовна, соціально-психологічна інстанція людини, функціями якої є виокремлення себе з оточення, самоспричинення внутрішньої і зовнішньої активності,

самовираження та саморозвиток у цілісній життєдіяльності, активне переживання у часі і просторі своєї екзистенції.

Педагогічна психологія – галузь психології, що вивчає психологічні закономірності навчання і виховання, умови, чинники і механізми ефективного навчання та виховання.

Педагогічно занедбані діти – учні, в яких під впливом несприятливих соціальних, психолого-педагогічних та інших умов сформувалося негативне ставлення до навчання, соціально цінних норм поведінки, які втратили почуття відповідальності за свої вчинки, зневірилися в собі.

Педологія (грец. *país* – дитина і *logos* – учення) – наука про дітей, яка охоплює результати досліджень різних наукових дисциплін (психології, анатомії, фізіології й педагогіки), що вивчають розвиток людини.

Переключення уваги – властивість уваги, що полягає у переході з одного об'єкта на інший.

Переконання – усвідомлені потреби, які спонукають особистість діяти відповідно до її ціннісних орієнтацій.

Підкріплення – фактор розвитку дитини, який виявляється у винагороді, схваленні, позитивній оцінці.

Пізнавальна самодіяльність – самостійний пошук та набуття знань, формування корисних умінь і навичок.

Пізнавальний інтерес – виразна інтелектуальна спрямованість особистості на пошук нового у предметах, явищах, подіях, супроводжувана прагненням глибше пізнати їх особливості; майже завжди усвідомлене ставлення до предметів, явищ, подій.

Післядовільна увага – увага, яка виникає на основі довільної і полягає в зосередженні на цікавому предметі, явищі.

Порівняння – загальнонауковий метод дослідження, що полягає у зіставленні одних понять, явищ, фактів з іншими для встановлення їх подібності чи відмінності.

Поріг чутливості – величина подразника, який викликає або змінює яскравість сприйняття, силу відчуття.

Пренатальний розвиток – дородовий, утробний розвиток індивіда, під час якого відбувається розгортання успадкованого ним потенціалу.

Професійна самооцінка – оцінка себе як суб'єкта професійної діяльності.

Професійна Я-концепція – уявлення особистості про себе як -концепція – уявлення особистості про себе як професіонала.

Психіка (грец. psychikos – душевний) – функція мозку, сутність якої полягає в активному відображенні людиною об'єктивної реальності та регулюванні поведінки й діяльності.

Психологічне тестування – загальнопсихологічний метод дослідження, який полягає у виконанні досліджуваним певного завдання чи їх серій.

Психологічний вік – вік, який вказує на рівень адаптованості людини до вимог навколишнього світу, характеризує розвиток її інтелекту, здатність до навчання, рухові навички, а також такі суб'єктивні фактори, як ідентичність, життєвий план, переживання, установки, мотиви, сенси тощо.

Психологія інтелекту – галузь психологічної науки, що вивчає закономірності та особливості інтелектуального розвитку, інтелектуальної діяльності людини.

Рівень навчованості – вміння виокремити навчальне завдання та перетворити його на самостійну мету пізнавальної діяльності.

Рівень психічного розвитку – зміна психічних процесів, виражена в кількісних, якісних і структурних перетвореннях.

Робоча (оперативна) пам'ять – вид пам'яті, що охоплює процеси запам'ятовування, збереження і відтворення інформації, яка опрацьовується під час виконання конкретної дії та необхідна тільки для досягнення мети цієї дії.

Розподіл уваги – властивість уваги, що полягає в одночасному виконанні кількох видів діяльності.

Рольова гра – діяльність, у якій діти беруть на себе ролі дорослих людей і узагальнено у спеціально створених ігрових умовах відтворюють їхні дії і стосунки між ними.

Самооцінка – суб'єктивне сприйняття особистістю досягнутих результатів.

Самопізнання – процес, який ґрунтується на самоспостереженні особистості та ставленні до неї інших людей.

Самосвідомість – образ себе і ставлення до себе.

Самоспостереження – спостереження за своїми діями, поведінкою, переживаннями, думками й іншими проявами психічного життя.

Світогляд – система поглядів на об'єктивний світ і місце в ньому людини.

Сенсорні (лат. *sensus* – відчуття) еталони – вироблені людством уявлення про основні варіанти кожного виду властивостей і відношень (кольорів, форм, розмірів предметів, їх розташування у просторі, висоти звуків тощо).

Сенсотворення – формування в особистості загальних уявлень про сенс життя; пошук сенсу власного існування.

Символічні дії – створення нових відношень між предметом і його використанням.

Систематизація – загальнонауковий метод дослідження, що передбачає групування, приведення в систему певних особливостей за конкретними (основними, додатковими, другорядними) ознаками.

Смислові системи – утворення, які впорядковують життєвий досвід, організовують мислення людини і зумовлюють певну її поведінку.

Соціалізація (франц. *socialis* – суспільний) – засвоєння і відтворення індивідом соціального досвіду, які відбуваються у спілкуванні та діяльності.

Соціальна орієнтація особистості – усвідомлення своєї належності до соціальної спільноти (національної, професійної, вікової), вибір свого майбутнього соціального становища і шляхів його досягнення.

Соціальна психологія – галузь психології, що вивчає взаємозв'язок, взаємозалежність, взаємовпливи соціального і психічного на рівні індивіда і спільноти.

Соціальний вік – вік, який визначають з огляду на відповідність становища людини існуючим у конкретному соціумі нормам.

Соціальні порівняння – порівняння себе з ровесниками, іншими людьми, своїм ідеалом, а також із собою в минулому, актуальному теперішньому, потенційному близькому і віддаленому майбутньому.

Соціально-психологічний реалізм – здатність визначати відповідність свого Я соціальному простору, з яким пов'язане професійне зростання.

Спостереження – загальнопсихологічний метод дослідження, який ґрунтується на тому, що будь-які психічні явища виявляються в зовнішній поведінці: діях, жестах, виразах обличчя, позах, мовленнєвих реакціях людини тощо.

Сприйняття – пізнавальний процес, який полягає у цілісному відображенні предметів і явищ, здатності індивіда отримувати багато наочних, звукових, тактильних і смакових вражень.

Стійкість уваги – здатність тривалий час зосереджуватися на абстрактному, логічно організованому матеріалі.

Стрес (англ. stress – напруження) – стан організму, що виникає у відповідь на дію несприятливих зовнішніх чи внутрішніх факторів.

Суб'єктна активність [активність, яка визначає спрямованість зусиль суб'єкта (гри, навчання, праці), зміну їх тенденції.

Сублімація (лат. sublimatio – підіймаю, підношу) – переключення спрямованої на прагнення до задоволення енергії на несексуальні об'єкти, цілі та види діяльності.

Теоретичний аналіз (грец. analysis – розкладання) – загальнонауковий метод дослідження, який забезпечує розчленування явища, що вивчається, на елементи, розкриття його структури і специфіки.

Теоретичний синтез (грец. synthesis – складання) – загальнонауковий метод дослідження, який дає змогу відтворити

психічне явище в цілісності, в системі найсуттєвіших зв'язків і опосередкувань, обґрунтувати актуальну щодо нього концепцію.

Теорія рекапітуляції (лат. ге – означає повторну дію і capitulum – глава, відділ) – система уявлень, за якою розвиток індивіда схематично відтворює та повторює історію людського роду, виявляючись у генетично запрограмованій послідовній зміні спадково зумовлених форм поведінки, почуттів і соціальних інстинктів.

Типологізація – загальнонауковий метод дослідження, який полягає в розподілі систем об'єктів на групи з допомогою узагальнень, ідеалізованої моделі чи типу, у виявленні подібних і відмінних ознак в об'єктах, що вивчаються, у пошуку надійних способів їх ідентифікації.

Увага – спрямованість і зосередженість свідомості на певному предметі, явищі тощо.

Узагальнення – загальнонауковий метод дослідження, що має на меті об'єднання різних фактів, які характеризують психічне явище, що вивчається, виокремлення на цій основі головних із них.

Упізнавання – ототожнення об'єкта чи події, що сприймається, з одним із зафіксованих у пам'яті образів (еталонів).

Учіння – цілеспрямований процес засвоєння знань, оволодіння уміннями і навичками.

Уява – психічна діяльність, що полягає у створенні уявлень, мислених ситуацій, які в дійсності не сприймалися людиною.

Центрація – підкорення маргінальних (крайніх) елементів психічної системи центральному, якому належить провідна роль.

Ядро Я-концепції – самість, автентичність людини, що відрізняє її від інших людей і зберігається протягом усього життя; основні уявлення про себе.

Я-концепція – відносно стійка, більш-менш усвідомлена система уявлень особистості про себе, яка переживається нею як неповторна і є основою її самовизначення у світі, взаємодії з іншими людьми, ставлення до себе.

Я-образ – результат усвідомлення глибинної суті людини, що дає змогу відрізнити себе від інших людей.

Рекомендована література

1. Абрамян Н. Д., Коваль Т. В. Нейрофізіологічні передумови когнітивного розвитку в ранньому онтогенезі. Журнал сучасної психофізіології. 2024. № 2. С. 45–52.
2. Богуш А. М. Новітні підходи до виховання та розвитку дітей раннього віку : метод. посіб. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2023. 192 с.
3. Богуш А. М. Програма розвитку дітей від пренатального періоду до трьох років «Оберіг». Тернопіль : Мандрівець, 2024. 160 с.
4. Боришевський М. Й. Педагогічна психологія: саморозвиток та саморегуляція особистості в освітньому просторі : підручник. Київ : Каравела, 2023. 392 с.
5. Василенко Л. П., Савчин М. В. Психолого-педагогічний супровід раннього дитинства : навч. посіб. Львів : Новий Світ-2000, 2024. 240 с.
6. Вовчик-Блакитна О. В. Анатомія, фізіологія та психофізіологія дитини : підручник для здобувачів вищої освіти. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Центр учбової літератури, 2024. 264 с.
7. Галян І. Т. Психологія розвитку особистості : теоретико-методологічні засади : навч. посіб. Львів : Новий Світ-2000, 2025. 312 с.
8. Державний стандарт базової та повної загальної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898 (із змінами та доповненнями станом на 2024 р.).
9. Дегтяренко Т. В., Мельник Т. В. Психофізіологія рухової діяльності : навч. посіб. для студ. закл. вищ. освіти. Одеса : Сфінкс, 2024. 379 с.
10. Долинська Л. В., Лисянська Т. М. Вікова психологія : Хрестоматія : навч. посіб. 2-ге вид. Київ : Каравела, 2023. 488 с.
11. Зазимко О. В. Педагогічна психологія : підручник для ВНЗ. Київ : КНЕУ, 2024. 412 с.

12. Зверева І. Д. Психолого-педагогічна допомога сім'ї в кризові періоди розвитку дитини. Педагогіка і психологія. 2024. № 3. С. 112–120.
13. Кокун О. М. Оптимізація психофізіологічного стану дітей в процесі раннього навчання. Актуальні проблеми психології. 2025. Т. 5, вип. 42. С. 56–65.
14. Корольчук М. С., Корольчук В. М. Психофізіологія : підручник для ВНЗ. 3-тє вид., виправл. Київ : Освіта України, 2023. 416 с.
15. Костюк Г. С. Навчання і психічний розвиток дитини / за ред. Л. М. Проколієнко. Київ : Видавництво Людмила, 2023. 320 с. (Перевидання класичної праці).
16. Краг С. Психологія розвитку / пер. з англ. 8-ме вид. Львів : Свічадо, 2024. 856 с.
17. Львовчикіна А. М. Педагогічна психологія : навч. посіб. Київ : Знання, 2023. 344 с.
18. Максименко С. Д. Генетична психологія та онтогенез психіки : монографія. Київ : Видавництво Людмила, 2023. 340 с.
19. Марценковський І. А. Ранній нейророзвиток дитини: вплив ендогенних та екзогенних факторів у пренатальний період. Психічне здоров'я дитини. 2025. Том 12, № 1. С. 14–23.
20. Методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу в закладах дошкільної освіти у 2024/2025 навчальному році : Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-4321 від 14.08.2024 р.
21. Організація ранньої допомоги дітям із порушеннями психофізіологічного розвитку : інструктивно-метод. матеріали МОН України. Київ, 2023. 58 с.
22. Павелків Р. В. Вікова психологія : підручник. Рівне : МЕНУ, 2023. 480 с.
23. Павелків Р. В., Павелків К. М. Педагогічна психологія : підручник. Київ : Кондор, 2024. 512 с. (Розділи про психологічні засади виховання в немовлячому віці).
24. Потапчук Є. М. Психологія дидактичних систем та розвивального навчання. Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Педагогічні науки. 2025. № 1. С. 78–84.

25. Програма розвитку дитини від народження до трьох років «Малютко» / наук. ред. С. О. Ладивір. Київ : Педагогічна думка, 2023. 120 с.
26. Про затвердження професійного стандарту «Практичний психолог закладу освіти» : Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 24.11.2020 р. № 2425 (актуалізовано у 2023 р.).
27. Романова І. А., Шевченко О. М. Пренатальна психологія та психофізіологія батьківства : навч.-метод. посіб. Дніпро : Середняк Т. К., 2024. 144 с.
28. Савчин М. В. Загальна психологія : підручник. Київ : Видавництво Людмила, 2025. 456 с.
29. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія : навч. посіб. 4-те вид., допов. Київ : Академвидав, 2024. 384 с.
30. Сергєєнкова О. П. Психологія розвитку дитини: від зачаття до року. Вісник психологічної науки. 2023. Вип. 4. С. 89–96.
31. Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П. Педагогічна психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2024. 396 с.
32. Скрипченко О. В., Волинська Л. В., Огороднійчук З. В. Психолого-педагогічні основи навчання дітей раннього віку. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. 2025. Вип. 18. С. 132–141.
33. Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В. Педагогічна психологія : підручник. К. : Каравела, 2023. 464 с.
34. Суходольська Л. В. Психологія педагогічної взаємодії з батьками в пренатальний період виховання. Інноваційна педагогіка. 2024. Вип. 68, т. 2. С. 155–160.
35. Терлецька Л. Г. Психофізіологічні основи раннього дитинства : монографія. Київ : Слово, 2024. 216 с.
36. Ткачук В. М. Особливості криз раннього онтогенезу: криза новонародженості. Актуальні проблеми психології. 2025. Т. 11, вип. 28. С. 102–111.
37. Ткачук В. М., Іванова Н. С. Педагогічний супровід батьківської компетенції під час кризи першого року життя

дитини. Теорія і практика сучасної психології. 2024. № 5. С. 89–95.

38. Трофімов А. Ю. Педагогічна психологія: сучасний вимір та виклики : монографія. Одеса : Гельветика, 2024. 288 с.

39. Шаповал С. В. Сенсорний розвиток дитини першого року життя: психофізіологічний аспект. Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки. 2024. Т. 9. С. 67–74.

40. Шевченко О. В. Педагогічні умови формування когнітивної активності немовляти в сімейному середовищі. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2025. № 4 (138). С. 201–210.

41. Шульга В. В. Психолого-педагогічна корекція порушень раннього дитячого розвитку. Психологічний часопис. 2024. Том 10, № 2. С. 44–53.

42. Яланська С. Т. Педагогічна психологія: технології розвитку творчого потенціалу суб'єктів освітнього простору : навч. посіб. Полтава : ПНПУ, 2023. 216 с.

43. Яценко Т. С. Глибинно-психологічні витоки формування особистості в ранньому онтогенезі : монографія. Дніпро : Інновація, 2024. 310 с.

Інструктивно-методичні та нормативні джерела

1. Державний стандарт базової та повної загальної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898 (із змінами та доповненнями станом на 2024 р.).

2. Методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу в закладах дошкільної освіти у 2024/2025 навчальному році : Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-4321 від 14.08.2024 р.

3. Організація ранньої допомоги дітям із порушеннями психофізіологічного розвитку : інструктивно-метод. матеріали МОН України. Київ, 2023. 58 с.

4. Програма розвитку дитини від народження до трьох років «Малютко» / наук. ред. С. О. Ладивір. Київ : Педагогічна думка, 2023. 120 с.

5. Про затвердження професійного стандарту «Практичний психолог закладу освіти» : Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 24.11.2020 р. № 2425 (актуалізовано у 2023 р.).

ДОДАТОК А

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

Кафедра педагогіки і психології

Контрольна робота з психології студента ІІ курсу
заочної форми навчання

(назва ННІ, факультету)

(прізвище, ім'я, по батькові)

Тема: “ ”

Виконана в період з 20_ р. до 20_ р.

ДОДАТОК В

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО**

Кафедра педагогіки і психології

Прізвище, ім'я, по батькові

Тема

РЕФЕРАТ

Науковий керівник

Черкаси -20...

Нотатки

Навчально-методичний посібник

Н. Є. Герасімова

Вікова та педагогічна

психологія:

самостійна робота студента

Підписано до друку 26.08.2026.

Формат 60х84/16. Папір офсет.

Умов. друк. арк.5,0

Гарнітура Nimes. Тираж 300 пр.

Зам.№ 784

Видавець Чабаненко Ю.А.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців

серія ДК №1898 від 11.08.2004 р.

Україна, м. Черкаси, вул. О.Дашкевича, 39

Тел. /0472/45-99-84, 56-46-66